

пропозиції укласти багатосторонній договір виявляється у спільному формуванні оферти усіма його учасниками. Так, лише спільне формування оферти, дозволяє відобразити такі істотні умови багатостороннього договору, як предмет та спільна мета. Якби оферта формувалась лише одним учасником договору, то вона могла б містити мету лише того учасника,

що подає пропозицію укласти договір, а не усіх сторін багатостороннього договору. Водночас предмет багатостороннього договору, а саме – спільна діяльність, також не може бути визначена одним, окремим учасником договору. У зв'язку з цим, як правило, укладенню багатосторонніх договорів передують переддоговірні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України в редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Бородовський С.О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.О. Бородовський. – Х., 2005. – 21 с.
3. Денисюк В.В. Оферта як стадія укладення цивільно-правового договору / В.В. Денисюк // Часопис цивілістики. – 2013. – Вип. 14. – С. 91–95.
4. Великанова М.М. Теоретичні питання укладення цивільно-правових договорів / М.М. Великанова // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2011. – № 1. – С. 57–61.
5. Таран О.С. Істотні умови багатостороннього договору [Текст] / О. С. Таран // Вісник Академії адвокатури України. – К. : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2013. – число 2(27). – С. 39–44.
6. Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 01 лютого 2016 року у справі № 577/5594/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55371800>.
7. Бервено С.М. Проблеми договірної права України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.М. Бервено. – К., 2006. – 40 с.
8. Мілаш В.С. Переддоговірні відносини у сфері господарювання: проблеми теорії та практики / В.С. Мілаш // Право України. – 2010. – № 4. – С. 258–264.
9. Юровська Г.В. Договір простого товариства у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.В. Юровська. – К., 2010. – 20 с.

УДК 341.9

ІНСТИТУТ МИРОВОЇ УГОДИ ІЗ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТАН ДОКТРИНАЛЬНОЇ РОЗРОБКИ ТА НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

THE INSTITUTE OF THE SETTLEMENT ON FAMILY-LAW DISPUTES IN INTERNATIONAL CIVIL LITIGATION: THE STATE OF THE DOCTRINE DEVELOPMENT AND NORMATIVE REGULATION

Черняк Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного приватного права

Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Предметом дослідження статті є мирова угода, що укладається сторонами з метою врегулювання міжнародного сімейно-правового спору. Проаналізовано міжнародні правові акти, норми цивільного процесуального та сімейного права України, якими передбачено застосування різних видів процедур примирення. Сформульовано висновки про основні ознаки мирової угоди у міжнародному цивільному процесі та про те, як співвідносяться положення національного законодавства України із міжнародними стандартами регулювання мирової угоди.

Ключові слова: міжнародний цивільний процес, мирова угода, Гаазькі конвенції, регламенти Європейського Союзу, сімейно-правові спори.

Предметом исследования статьи является мировое соглашение, которое заключается сторонами с целью урегулирования международного семейно-правового спора. Проанализированы международные правовые акты, нормы гражданского процессуального и семейного права Украины, которыми предусмотрены различные виды процедур примирения. Сформулированы выводы о признаках мирового соглашения в международном гражданском процессе и о том, как соотносятся положения национального законодательства Украины с международными стандартами урегулирования мирового соглашения.

Ключевые слова: международный гражданский процесс, мировое соглашение, Гаагские конвенции, регламенты Европейского Союза, семейно-правовые споры.

The subject of the statement is research of the settlement concluded by the parties in order to regulate international family-law dispute. International legal instruments, rules of civil procedural and family law of Ukraine on different types of reconciliation are analyzed. Conclusions concerning characteristic of the settlement in transnational civil procedure and the level of correspondence between the rules of Ukrainian national legislation and international standards on the regulation of settlement are formulated.

Key words: transnational civil procedure, settlement, Hague Conventions, EU Regulations, family-law disputes.

Постановка проблеми. Сучасне сімейне право та міжнародний цивільний процес більшості держав світу характеризуються розвитком диспозитивності, автономії волі, посиленням договірних засад у регулюванні правовідносин. Так, чинний СК України 2002 не лише передбачає можливість врегулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками, але й встановлює пріоритет договору над актом сімейного законодавства (ст. 7 (ч. 3), ст. 7 (ч. 4), ст. 9). Стаття 111 СК України містить положення про вжиття судом заходів щодо примирення подружжя. З позиції ЦПК України, а саме ст. 191 (ч. 5), така примирлива процедура полягає, насамперед, у тому, що суд може призначити у справах про розірвання шлюбу строк для примирення подружжя. Окремим прикладом примирливої процедури, що може бути застосована у цивільному процесі, є мирова угода. Зміст останньої стисло розкрито у ст. 175 (ч. 1) ЦПК України: мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову.

Безсумнівним є те, що застосування мирової угоди у цивільному процесі сприяє дружньому врегулюванню спору. Якщо йдеться про сімейно-правовий спір, то завдяки мировій угоді може бути послаблено конфлікт, забезпечено тривалість особистих контактів між членами сім'ї – зокрема, між подружжям чи між батьками і дітьми, скорочено час і зменшено витрати, потрібні для вирішення спору. Теза про те, що застосування процедур примирення, включаючи укладення мирової угоди, є економічно і процесуально вигідним як самим учасникам процесу, так і суспільству та державі в цілому, стає ще більш актуальною у тих випадках, коли у сімейно-правовому спорі наявний «іноземний елемент» і спір підпадатиме під сферу міжнародного цивільного процесу. Так, ще у 1998 р. Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив *Рекомендацію № R (98)1 державам-членам щодо [про] медіації(ю) у сімейних справах від 2 січня 1998 р.* [1], відповідно до якої запровадження, заохочення та, за необхідності, посилення медіації в сімейних справах обґрунтовується тим, що: 1) сімейні спори відбуваються поміж особами, які, за визначенням, перебувають у взаємозалежних і тривалих стосунках; 2) сімейні спори виникають на тлі виснажливих емоцій та підсилюють їх; 3) окреме проживання і розлучення впливають на всіх членів сім'ї, а надто дітей.

Мета даної статті полягає у тому, щоб з'ясувати стан наукового дослідження та нормативного регулювання інституту мирової угоди у прив'язці до двох обмежень, що стосуються предмету і суб'єктного складу мирової угоди, адже йтиметься про мирові угоди, що укладаються при вирішенні сімейно-правових спорів, в яких присутній іноземний елемент і які тією

чи іншою мірою підпадають під юрисдикцію двох і більше держав.

Виклад основного матеріалу. Перше, що звертає на себе увагу при вивченні сучасної іноземної доктрини, – це те, що мирова угода досліджується та регулюється у нерозривній єдності з медіацією та іншими видами ADR, що застосовуються для врегулювання міжнародних сімейних спорів на основі узгодження позицій та інтересів сторін [2]. Ця ознака в цілому є характерною і для чинних міжнародних правових актах. Приміром, Гаазька конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 (ст. 6(2)d)) покладає на Центральні органи обов'язок вживати заходи щодо «заохочення мирного вирішення з метою одержання добровільної сплати утримання у тих випадках, коли це є доцільним, за допомогою медіації, примирення або подібних процесів». До кола повноважень Центральних органів Договірної Держави, що визначаються Гаазькою конвенцією про юрисдикцію, права, що застосовується, визнання, виконання та співробітництва щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 (ст. 31 (1) (b)), віднесено також «сприяння шляхом медіації, примирення або подібних заходів, погоджених рішень щодо захисту особи чи майна дитини у випадках, до яких застосовується ця Конвенція».

Особливу увагу мировій угоді приділено у Принципах міжнародного цивільного процесу – документі, створеному спільно Інститутом Американського Права (ALI) та Міжнародним Інститутом з уніфікації приватного права (UNIDROIT) [3], який спрямований на зближення англосаксонської та континентальної правових систем та уніфікує на міжнародному рівні фундаментальні принципи цивільного процесу. Мировій угоді присвячено окремий Принцип 24 («Мирова угода»), відповідно до якого «суд, поважаючи право сторін вести процес, водночас спонукає їх до укладення мирової угоди, якщо для цього є розумні можливості» (п. 24.1); «суд повинен заохочувати сторони до участі у процедурах альтернативного вирішення спорів на будь-якій стадії процесу» (п. 24.2); «сторони як до, так і після відкриття провадження у справі повинні співробітничати у розумних спробах врегулювати спір, і суд може призначити розмір судових витрат, щоб відобразити безпідставну відмову сторін співробітничати або недобросовісну участь у врегулюванні спору» (п. 24.3).

Як вбачається зі змісту вищевказаних міжнародних правових актів, вони не містять імперативний припис про те, що суд повинен вимагати від сторін укладення мирової угоди, оскільки суд «поважає право сторін вести судовий процес». Разом з цим суд може проводити неформальні обговорення зі сторонами та їх представниками можливостей врегулювати

спір у будь-який розумний строк, на будь-якій стадії судового процесу. Не менш важливим є і те, що хоча Принцип 24 має назву «Мирова угода», він регулює не лише мирові угоди, що укладаються сторонами справи в рамках судового процесу, але також і інші процедури альтернативного вирішення спорів, які у науці цивільного процесуального права зарубіжних країн охоплюються терміном «ADR».

Незважаючи на те, що на рівні міжнародних правових актів визнається значення мирової угоди та підкреслюється необхідність сприяти ухваленню погоджених сторонами спору рішень, доктриною міжнародного цивільного процесу інститут мирової угоди досліджено мало.

Звичайно, потрібно визнати, що фундаментальною основою розвитку інституту мирової угоди як засобу вирішення сімейно-правових спорів у міжнародному цивільному процесі України є праці вітчизняних науковців у сфері цивільного процесу та сімейного права. Вектор у розвитку цивілістичної науки і законодавства України у питаннях договірної регулювання сімейних відносин задали праці І.В. Жилінкової, З.В. Ромовської, М.М. Сибільова [4]. Вагомий внесок у розвиток інституту мирової угоди було зроблено ще дореволюційними цивілістами (див., приміром, праці Є.В. Васьковського, Г.Ф. Шершеневича). Різні аспекти мирової угоди у цивільному судочинстві України і, зокрема, у виконавчому провадженні розглянуто С.Я. Фурсою [5], Л.С. Фединяк [6], О.Г. Бортнік [7].

Що ж стосується актуальних питань застосування мирової угоди щодо різних видів сімейно-правових спорів, то вони наразі по суті не досліджені. У більшості посібників, підручників та монографій з міжнародного цивільного процесу, авторами яких є науковці України та близького зарубіжжя, цей інститут взагалі не згадується. Винятком є перекладена праця німецького правознавця Х. Шака «Міжнародне цивільне процесуальне право», в якій піднято питання про те, які правові наслідки за кордоном матиме мирова угода, укладена у німецькому суді [8, с. 398], та підручник з міжнародного приватного права І.В. Гетьман-Павлової, яка поширює питання про еквівалентність документів, їх визнання та виконання за кордоном на різні види документів т. зв. «кваліфікованої юридичної форми» – судові документи, адміністративні документи та нотаріальні акти [9, с. 546].

Відправною точкою у визначенні мирової угоди у цивільному процесі України є стаття 175 ЦПК України. Міжнародні правові акти, які уніфікують правила визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних і сімейних справах, визначають, за яких умов ці правила можна поширено і на мирові угоди. Так, відповідно до Гаазької конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973, її положення застосовуються до «рішень стосовно зобов'язань про утримання», які можуть бути постановлені судом чи адміністративним органом Договірної держави і які можуть мати назву як «рішення», так і «угода» (*settlements*) (ст. 1, ст. 2(1)). Під останніми мається на увазі «угода (домовленість) між сторонами, яка врегулює спір між ними і яку

певним чином схвалено, завірено або зареєстровано судом чи іншим органом, внаслідок чого вона набуває обов'язкової сили у державі, в якій її укладено [10, с. 179]. Таким чином, Гаазька конвенція 1973 р., хоча і закріпила термін «угода» (*settlements*), однак не надала його визначення. Цю прогалину було заповнено судовою практикою і доктриною.

Гаазька конвенція 2007, яка для Договірних держав замінила Гаазьку конвенцію 1973, суттєво вдосконалила положення, що стосуються угод у міжнародному цивільному процесі. По-перше, нею конкретизовано, що термін «рішення» охоплює два види угод: 1) мирову угоду, 2) договір (домовленість) про аліменти. По-друге, зафіксовано, що обидва види угод мають бути укладені у судовому чи адміністративному органі або затверджені ними (ст. 19(1)). Такі уточнення є істотною перевагою Гаазької конвенції 2007 над її попередницею – Гаазькою конвенцією 1973, оскільки зазвичай у всіх правових системах світу ці два терміни – мирова угода і договір про аліменти – мають різне значення.

Дійсно, угоду про утримання може бути укладено як у суді, так і поза судовим процесом. Тлумачення і необхідність правильного застосування положень Гаазьких дитячих конвенцій, що стосуються визнання і виконання іноземних судових рішень, змушують продовжити дискусію про правову природу мирової угоди (мирового договору) та її різновиди – «судову мирову угоду» і «позасудову мирову угоду», яку було розпочато ще дореволюційними цивілістами (Д.І. Мейєр, Г.Ф. Шершеневич, В.І. Сінайський, Є.В. Васьковський, І.Є. Енгельман). Процесуальна мирова угода, як зазначав Є.В. Васьковський, відрізняється від цивільно-правової (позасудової) мирової угоди тим, що: 1) вона стосується спірного правовідношення, яке вже стало предметом судового процесу; 2) здійснюється в присутності суду, іноді за його участю або принаймні доводиться до відома суду; 3) для неї встановлено особливі форми укладення [11, с. 363].

Спільною для обох видів угод є загальна мета їх укладення, яка полягає у тому, щоб припинити і врегулювати спір шляхом взаємних поступок. Водночас між двома видами угод існують й суттєві відмінності. Позасудові угоди мають місце тоді, коли між сторонами сімейного правовідношення існує правова невизначеність (спір) і вони врегульовують її самостійно, не ініціюючи судовий процес. Судова мирова угода стосується спірного сімейного правовідношення, яке вже стало предметом судового процесу, тому для цієї угоди передбачено особливий порядок укладення. Так, сторони мають повідомити суд про досягнуту ними мирову угоду, і в подальшому ця мирова угода впливатиме на розвиток судового процесу, оскільки суд постановляє ухвалу про закриття провадження (ч. 4 ст. 175 ЦПК України).

Грамотичне і системне тлумачення норм ЦПК України, згаданих вище Гаазьких конвенцій 1973 і 2007, а також договорів України про правову допомогу і правові відносини у цивільних і сімейних справах дозволяє констатувати, що суд, якому сторони спору повідомляють про досягнуту ними мирову

угоду, має оцінити законність змісту угоди та пересвідчитися у тому, що вона не порушує права, свободи та інтереси інших осіб. Разом з цим на рівні законодавства України закріплено різні терміни для позначення процесуальної дії, в якій відображаються результати такої оцінки. Так, ЦПК України (ст. 175, ст. 205 (п. 4, ч. 1)) передбачає постановлення ухвали про визнання мирової угоди і закриття провадження по справі, а Гаазькі конвенції 1973, 2007 та договори України про правову допомогу (зокрема, із Республікою Польща (ст. 49(2)(п.1)), із Угорською Республікою (ст. 16(1)(а)), із Республікою Молдова (ст. 48(2)) – «затвердження мирової судом».

Затвердження мирової угоди судом держави, який розглядав спір по суті, є необхідною передумовою для визнання мирової угоди також і з позиції права ЄС.

Чинні Регламенти ЄС, які уніфікують норми міжнародного цивільного процесу з вирішення сімейно-правових спорів (Регламент Brussels IIbis і Регламент № 4/2009), розвивають припис, вперше закріплений на рівні ЄЕС ще у Брюссельській конвенції про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень у цивільних і торговельних справах 1968, проте, що досягнута в ході судового розгляду угода, яку затверджено судом і може бути примусово виконано у державі, на території якої її було укладено, визнається і виконується також і у запитуваній державі на тих самих умовах, що й офіційні акти.

До того, як мирову угоду затверджено судом, будь-яка сторона може відмовитися від її укладення. Це впливає із суті мирової угоди і відзеркалено у Принципах міжнародного цивільного процесу ALI/UNIDROIT: укладення мирової угоди – це право, а не обов'язок сторін. На цю ознаку мирової угоди у міжнародному цивільному процесі було вказано також і у Рішенні ECJ від 2 червня 1994 по справі *Solo Kleinmotoren GmbH v*

Emilio Boch, в якому піднято питання про можливість поширення норм конвенції, що стосуються визнання і виконання іноземних судових рішень, на мирові угоди. Суд вказав, що «мирові угоди, укладені в суді, за своєю суттю є договором, оскільки їхні умови насамперед і найбільшою мірою залежать від намірів сторін спору» (п. 18) [12]. Судове рішення за результатами розгляду справи по суті – це завжди владний акт, який ухвалюється на користь однієї із сторін справи. На противагу йому, мирова угода укладається за взаємною згодою сторін і призводить до результату, бажаного для обох сторін, – розв'язання конфлікту.

Висновки. Отже, мирова угода, затверджена судом у цивільному процесі, – це класичний приклад поєднання імперативних та диспозитивних засад регулювання цивільних процесуальних відносин. Вона укладається в суто публічній сфері, яким є судочинство, однак за своєю суттю є договірним врегулюванням спірних правовідносин. Саме тому чинні міжнародні акти як України, так і ЄС поширюють встановлені ними загальні правила визнання та виконання іноземних судових рішень на мирові угоди, але водночас приділяють останнім окремі спеціальні статті.

Вважаємо, що у перспективі доцільно запровадити на рівні внутрішнього законодавства України та міжнародних правових актів єдину термінологію для позначення процесуальної дії, яку вчиняє суд у разі погодження із умовами мирової угоди та закриття провадження у справі. Потрібно також включити до ЦПК України норму, якою будуть встановлені вимоги до змісту ухвали, що постановляється судом у зв'язку із визнанням (затвердженням) мирової угоди. Зокрема, у цій ухвалі мають бути чітко відтворені всі умови мирової угоди, погоджені сторонами, оскільки це є необхідним для виконання ухвали в порядку виконавчого провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рекомендація № R(98)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у сімейних справах від 2 січня 1998 р. // Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства : Збірка. – Київ, 2015. – С. 456–464.
2. Katharina Boele-Woelki, Frédérique Ferrand, Cristina González Beilfuss, Maarit-Jänterä-Jareborg, Nigel Lowe, Dieter Martiny, Walter Pintens. Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. – Antwerpen – Oxford, 2007. – 331 p.
3. ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure as adopted and promulgated by the American Law Institute at Washington, D.C., U.S.A. May 2004 and by UNIDROIT at Rome, Italy April 2004. – Cambridge University Press, 2006. – 177 p.
4. Сибильов М.Н. Договорное регулирование семейных отношений: становление и современное состояние законодательства, направления научных исследований : [монографія] / М.Н. Сибильов. – Харьков : Право, 2013. – 240 с. – С. 42–52.
5. Пономаренко О.М. Об основных перспективных направлениях научных исследований договорного регулирования семейных отношений : [монографія] / О.М. Пономаренко. – Харьков : Право, 2013. – 240 с. – С. 151–164.
6. Фурса С.Я. Чи має виконувати державна виконавча служба мирову угоду у примусовому порядку / С.Я. Фурса // Нотаріат. Адвокатура. Суд. – 2005. – № 6(8). – С. 7.
7. Фединяк Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. Фединяк // Право України. – 2003. – № 4. – С. 53–56.
8. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.Г. Бортнік. – Х., 2007. – 19 с.
9. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право : [учебник] / Х. Шак. – М. : Издательство БЕК, 2001.
10. Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право : [учебник] / И.В. Гетьман-Павлова. – М. : Эксмо, 2011.
11. J.D. McClean (Barrister, Professor of Law, University of Sheffield). Recognition of Family Judgments in the Commonwealth. – London, Butterworths, 1983. – 370 p.
12. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский. – М. : Зерцало, 2003. – 464 с.
13. Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 2 June 1994. – *Solo Kleinmotoren GmbH v Emilio Boch*. – Reference for a preliminary ruling: Bundesgerichtshof – Germany. – Brussels Convention – Article 27(3) – Judgment given in a dispute between the same parties. – European Court reports 1994 Page I-02237.